

אסף ידידיה

הניסיון להקים בית מדרש לרבנים בירושלים בשנת 1956

כרוניקה של כישלון ידוע מראש

ב"ה
רנה בפני
בעית ה"י
א ינחן בו עני
134 טבת תש"ע
כלל בגדר סמינר
ויר"ש, הכמו"כ מדריכים ומספיעים וגם רבנים במקומות ש ונים במערב אירופא,
באמריקא הדרומית, באפריקא ובאוסטרליה, שאין להן ישיבות או מוסדות תורה
מרכזיים, וסכנתהפתבוללות גדולה שמה ביותר. החלמידיים יתקבלו רק טבני תו"ל

לפי הנתונים הללו, שאין הרבנות הראשית לישראל
לפקפק בנכוונותם, אין כל מקום להחנגר למוסד תורני זה.

קתדרה 134, טבת תש"ע, עמ' 91-112

הניסיון להקים בית מדרש לרבנים בירושלים בשנת 1956

בין מוסדות החינוך והלימוד המגוונים של האורתודוקסייה המודרנית בישראל, הכוללים ישיבות תיכוניות ואולפנות, ישיבות הסדר ומכינות קדם-צבאיות, מכללות להכשרת מורים ומוסדות אקדמיים דתיים (אוניברסיטת בר-אילן ו'מכון לב'), נפקד מקומו של בית מדרש לרבנים, מוסד שהיה מקום צמיחתה של האינטליגנצייה האורתודוקסית בגרמניה לפני השואה, והממלא תפקיד זה עד היום בארצות-הברית. מאמר זה עוסק בניסיון שנעשה בשנות החמישים של המאה העשרים לייסד בישראל בית מדרש לרבנים על פי הדגם המרכז אירופי, הניסיון המשמעותי ביותר להקמת מוסד מעין זה בארץ עד כה.

בשער המאמר:
המורים והתלמידים
בבית המדרש
לרבנים בברלין (חורף
תרנ"ט) על רקע
הסכמת הרבנים
הראשיים להקמת
המדרשה לרבנים
ומורים בתפוצות
(ראו עמ' 102-110)

מבוא היסטורי

דגם המוסד המרכזי ששימש את האורתודוקסייה במאבקה בתופעת החילון של העידן המודרני, ושהצמיח את הנהגתה האינטלקטואלית, הוא דגם הישיבה הליטאית. ישיבת וולוז'ין, שנוסדה בידי ר' חיים מוולוז'ין בראשית המאה התשע-עשרה, הייתה דגם חדש בציבוריות היהודית, ומצודת השפעתה הייתה פרושה על היהדות הליטאית כולה ואף מעבר לכך. לראשונה נוסד באירופה דגם של ישיבה שהייתה בעלת עצמאות כלכלית, שלא הייתה תלויה בקהילה המקומית, ושמשכה אליה תלמידים נבחרים מארבע קצות הארץ.¹ הישיבה לא הייתה מוסד שהכשיר רבנים או דיינים, אלא מקום ללימוד תורה בלבד, ברוח ערך הלמדנות לשמה, שהתעצם באורתודוקסייה הליטאית במאה התשע-עשרה.² אופייה של הישיבה כמקום לימוד ולא כמסגרת להכשרת רבנים בא לידי ביטוי גם בסדרי הלימוד ובמקומו השולי של השיעור בישיבה. רוב שעות היום הוקדשו ללימוד עצמי של התלמוד, שנלמד מראשיתו ועד סופו. מקצועות נוספים כמעט לא נלמדו, אם כי בתקופה מסוימת ניתנו שיעור בהלכה ('יורה דעה') ושיעור בפרשת השבוע שלימד הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב), שעמד בראשות ישיבת וולוז'ין במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. ראשי הישיבה התנגדו נחרצות להכנסת לימודי חול לתכנית הלימודים של הישיבה, למרות דרישת השלטונות לעשות זאת.³ ברבע האחרון

מאמר זה מבוסס על תיק המדרשה לגולה בגנוך המדינה, גל, 15-12 / 2933 (כל ההפניות להלן לגה"מ מכוונות לתיק זה). קטעים מתוכו מתפרסמים כאן לראשונה. ברצוני להודות לפרופ' דוד ויינברג, שלמה טיקוצ'ינסקי, פרופ' דן מכמן, פרופ' שמואל פיינר וד"ר רוני קמפינסקי על הערותיהם המחכימות.

- 1 על הישיבה הליטאית בכלל ועל ישיבת וולוז'ין בפרט ראו: ש' שטמפפר, הישיבה הליטאית בהתהוותה, ירושלים תשס"ה; ע' אטקס, 'סמכות ואוטונומיה – ראש הישיבה הליטאית ותלמידיו', הנ"ל (עורך), ישיבות ובתי מדרשות, ירושלים תשס"ז, עמ' 209-242; ש"ק מירסקי, מוסדות תורה באירופה בבניינם ובחורבנם, ניו-יורק 1956.
- 2 ע' אטקס, 'בין למדנות לרבנות ביהדות ליטא', ציון, נג (תשמ"ח), עמ' 401.
- 3 אגרות הנצי"ב מוולוז'ין, בני-ברק תשס"ג, עמ' ע-עא. על התנגדות האורתודוקסייה הליטאית לבתי המדרש לרבנים בוויילנה ובז'יטומיר (ה'רבינער שול' במכתבו של הנצי"ב) ראו: ע' שוחט, מוסד 'הרבנות מטעם' ברוסיה: פרשה במאבק התרבות בין חרדים לבין משכילים, חיפה תשל"ו, עמ' 33-38, 82-98; הנ"ל, 'יחס הציבור אל הרבנים הניכח בתי-המדרש לרבנים', ע' אטקס (עורך), הדת והחיים: תנועת ההשכלה היהודית במזרח אירופה, ירושלים תשנ"ג, עמ' 240-268.

של המאה התשע-עשרה, עם התפשטות תנועת המוסר בליטא, החלו לצמוח ישיבות ליטאיות מסוג חדש, ששמו דגש גם על לימוד המוסר ועל פיתוח מידות הנפש. אך גם בישיבות הללו, כדוגמת סלובודקה וטלז, נשמר ייחודה של הישיבה הליטאית כמקום לימוד שהעיסוק העיוני בתלמוד הוא העיסוק המרכזי בו ולימודי חול הם מחוץ לתחום.⁴

דגם זה התקיים במידה זו או אחרת במקומות נוספים, כמו הונגריה וסלובקיה.⁵ לאחר מלחמת העולם הראשונה צצו גם בפולין החסידית ישיבות על-קהילתיות, והמפורסמת שבהן הייתה 'ישיבת חכמי לובלין', שנוסדה בידי הרב מאיר שפירא בשנת 1930.⁶ בארצות-הברית הוקמו ישיבות מדגם זה על ידי מהגרים בוגרי ישיבות ליטא, כמו ישיבת 'תורה ודעת', שנוסדה בברוקלין בשנת 1917, וישיבת 'נר ישראל', שנוסדה בבולטימור בשנת 1933. עוד בשנות העשרים של המאה העשרים קבעו ישיבות 'כנסת ישראל' ('חברון') ו'בית יוסף' (נובהרדוק) את משכנן החדש בארץ-ישראל, והרב אברהם יצחק הכהן קוק יסד בירושלים את הישיבה המרכזית העולמית.⁷ בשנת 1939 הוקמה בירושלים בידי הרב יחיאל מיכל שלזינגר, שעלה לארץ-ישראל מהמבורג, ישיבת 'קול תורה'. בשנות הארבעים, לאחר חורבן יהדות אירופה ובכלל זה ישיבות ליטא, שוקמו מקצת הישיבות בארץ-ישראל ובארצות-הברית. ישיבת מיר, שרבניה ותלמידיה ניצלו, קבעה את משכנה החדש בירושלים. ישיבות פוניבז' וסלובודקה, שראשיהן שהו מחוץ לליטא כשפרצה מלחמת העולם השנייה, הוקמו מחדש בבני-ברק. ובארצות-הברית הוקמו מחדש ישיבת טלז בקליבלנד וישיבת קלצק בלייקווד.⁷

לצד דגם זה היו שני יוצאים מן הכלל: בית מדרש לרבנים בברלין ואוניברסיטת ישיבה (Yeshiva University) בניו-יורק.⁸ בית המדרש האורתודוקסי לרבנים בברלין נוסד בשנת 1872 בידי הרב עזריאל הילדסהיימר (1820-1899).⁹ מלאכתו של הרב הילדסהיימר לא הייתה קלה. הוא נאלץ לנהל מערכה קשה נגד החוגים האורתודוקסיים בוויירצבורג ובפרנקפורט דמיין, שחששו מפני הדמיון לסמינר הלא אורתודוקסי בברסלאו ומהדגשת יתר של ההשכלה המדעית הדרושה לרב בעתיד, שתאפיל על הכשרת התורנית. הרב הילדסהיימר לא נרתע מן הביקורת החריפה ופעל ללא הרף להגשמת חזונו, ולבסוף עלה הדבר בידו.¹⁰

4 על ישיבות סלובודקה וטלז ראו: שטמפפר (לעיל, הערה 1), עמ' 269-359.

5 א' פוקס, ישיבות הונגריה בגדולתן ובחורבנן, א-ב, ירושלים תשל"ט-תשמ"ז.

6 ש' שטמפפר, 'ישיבות חסידיות בפולין בין שתי מלחמות עולם', ע' אטקס ואחרים (עורכים), במעגלי חסידים: קובץ מחקרים לזכרו של פרופסור מרדכי וילנסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 352-376.

7 ש' טיקוצ'ינסקי, 'העתקת הישיבה הליטאית לארץ ישראל: סיפורן של שתי ישיבות בישראל – "חברון" ו"פוניבז'"/', אטקס (לעיל, הערה 1), עמ' 273-314; י' רודיק, חיים של יצירה: ישיבת מרכז הרב לדורותיה: הגות, חינוך ומעש, ירושלים תשנ"ט.

8 בתי מדרש נוספים לרבנים שקמו באירופה ובארצות-הברית במאה התשע-עשרה והעשרים היו מוזהים עם הזרמים הלא אורתודוקסיים ביהדות או לא מוזהים כלל.

9 ראו: מ' הילדסהיימר, 'קווים לדמותו של רבי עזריאל הילדסהיימר', סיני, נד (תשכ"ד), עמ' סז-צד; D.H. Ellenson, *Rabbi Esriel Hildesheimer and the Creation of a Modern Jewish Orthodoxy*, Tuscaloosa, AL 1990; מ' ברויאר, עדה ודיקנה: אורתודוקסיה יהודית ברייך הגרמני 1871-1918: היסטוריה חברתית של מיעוט דתי, ירושלים תשנ"א, עמ' 118-130; ע' הילדסהיימר, 'הרב עזריאל הילדסהיימר – רשימה ביבליוגרפית', עלי ספר, יד (תשמ"ז), עמ' 149-162.

10 ע' הילדסהיימר ומ' אליאב, בית המדרש לרבנים בברלין 1873-1938, ירושלים תשס"א, עמ' 13-16.

עם פתיחת בית המדרש, באוקטובר 1872, כבר גובשה תכנית הלימודים, והיא ביטאה את שאיפתו של הרב הילדסהיימר שתלמידיו יקבלו הכשרה תורנית מקיפה מזו של עמיתיהם בסמינר הליברלי בברלין ובסמינר בכרסלאו, ועם זאת שלא ייפלו מהם בהשכלתם המדעית. במרכז התכנית עמד לימוד התלמוד והפוסקים: למקצועות אלה יוחדו לפחות מחצית השיעורים, והם נועדו לשוות למוסד אופי של ישיבה, בניגוד למוסדות הלא אורתודוקסיים. הרב הילדסהיימר טען במפורש בתשובה הלכתית כי בית המדרש לרבנים ראוי להיקרא ישיבה, ועל כן תלמידיו זכאים לקבל מכספי צדקה שנתרמו עבור בני ישיבות.¹¹ בהתאם לרוח המדעית של המוסד נוספו ללימוד המסורתי של התלמוד תחומי לימוד כגון משנה, מדרש, תולדות התפילה וספרות האגדה. נוסף על כך למדו התלמידים בבית המדרש פילוסופיה יהודית, תולדות ישראל, גאוגרפיה של ארץ-ישראל, בלשנות שמית ומקרא, ובלמודי המקרא הושם דגש על אפולוגטיקה כנגד ביקורת המקרא.¹² תלמידי בית המדרש נדרשו גם להשלים באוניברסיטה לימודים לתואר דוקטור כתנאי להסמכתם לרבנות. לאחר עליית היטלר לשלטון בגרמניה, בשנת 1933, ניסה מנהל בית המדרש לרבנים ובנו של המייסד, הרב ד"ר מאיר הילדסהיימר, להעביר את בית המדרש לארץ-ישראל. הסיבה לכך הייתה המצוקה שאליה נקלעה יהדות גרמניה ולא הצורך שהתעורר במוסד כזה ביישוב הארץ-ישראלי. תכניתו עוררה התנגדות נחרצת מצד ראשי ישיבות בירושלים, שחששו מתחרות, והללו גייסו למאבקם את הרב חיים עוזר גרודז'נסקי מווילנה, שהיה ראש ועד הישיבות והמנהיג הבולט של האורתודוקסייה הליטאית.¹³ הרב גרודז'נסקי ניסה להפעיל את השפעתו ולשכנע את התומכים בתכנית שיסירו את תמיכתם. כך למשל כתב בתחילת 1934 אל הרב קוק, רבה הראשי של ארץ-ישראל:

הרב זוריאל הילדסהיימר, מייסד סמינר הרבנים בברלין; בתחתית התמונה סמל הסמינר

במכתבי הקורם רמזתי להדר"ג [להדרת גאונות] ע"ד [על דבר] וחפץ ידידי הרב מו"ה [מורנו הרב] מאיר ד"ר הילדסהיימער נ"י [נרו יאיר] מברלין להעביר את הסימנאר לאה"ק [לארץ הקודש], ושמעתי כי מתאמץ להוציא חפצו אל הפועל בתל אביב, וזהו לדעתי מעֵצָה שלא יוכל להִתְקַן אם ח"ו [חס וחלילה] יעלה בידו. כבוד אביו הגה"צ [הגאון הצדיק] ז"ל כאשר יסד את הסימנאר בברלין שכל כוונתו [היא] לשם שמים להתחרות עם הרעפארמער, והי' לו הכרח שגם בקהלות החרדים יהיו רבנים בעלי השכלה גבוהה, והי' זה צורך השעה והמקום והזמן, אבל איך יעלה [על] הדעת ליסד בית חרשת כזה לרבנים באה"ק, אשר שם ישיבות גדולות ורבנים גדולים בעלי תורה ויראה, לבחור רבנים חדשים שאצלם דרך ארץ עיקר ותורה טפל, וזהו זמורת אל בכרם בית ישראל באה"ק, לטעת שם הקולטורע [התרבות] האשכנזית אשר הרבה חללים הפילה, וראינו מה שעלתה להם.¹⁴

11 מ' ברויאר, 'בין סמינר לישיבה', המעיין, לה, ד (תשנ"ה), עמ' 20-22; בהקשר זה ציטט ברויאר את דבריו של הרב הילדסהיימר בנאום הנוכח הסמינר לרבנים כי אין בכוונתו לייסד 'בית חרושת לרבנים' (Rabbinerfabrik), והביא מקורות נוספים מתקופות שונות.

12 א' שטרן, 'תולדותיו של בית המדרש לרבנים בברלין', י' גילת וא' שטרן (עורכים), מכתם לדוד: ספר זיכרון הרב דוד אוקס ז"ל, רמת-גן תשל"ח, עמ' 311-313.

13 על פרשה זו ראו: Ch. Hoffmann & D. Schwartz, 'Early but Opposed – Supported but Late: Two Berlin Seminaries: which Attempted to Move Abroad', *Leo Baeck Institute Year Book*, 36 (1991), pp. 267-304; M. Shapiro, *Between the Yeshiva World and Modern Orthodoxy*, London 1999, pp. 129-134

14 ב"צ שפירא (עורך), אגרות לראי"ה, ירושלים תש"ן, עמ' תנז-תנח. מכתבים רומים נשלחו אל רבנים נוספים בארץ-ישראל וגרמניה. על יחס האורתודוקסייה הליטאית לבית המדרש לרבנים ראו: א' ידידיה, 'בין וולוז'ין לברלין –

הרב גרודז'נסקי אמנם הכיר בערך המקומי של בית המדרש לרבנים בגרמניה, כמתחרה בזרם הרפורמי, אך סבר שיש במוסד זה סדר עדיפויות מוטעה, שלפיו לימוד המדעים עיקר ולימוד התורה טפל, ועל כן אין לו מקום בארץ-ישראל. הרב הילדסהיימר נפטר בקיץ 1934, ורעיון העברת בית המדרש ירד מהפרק. ב־10 בנובמבר 1938, בבוקר שלאחר פוגרום 'ליל הברדלח', נסגר בית המדרש על ידי הנאצים.

אוניברסיטת ישיבה
בניו-יורק; בפינה
הימנית העליונה
סמל המוסד

המוסד האורתודוקסי האמריקני אוניברסיטת ישיבה בניו-יורק הוא פרי איחוד של ישיבת 'עץ חיים', שהוקמה בשנת 1886 בידי מהגרים יהודים ממזרח אירופה על פי דגם הישיבה הליטאית, עם ישיבת ר' יצחק אלחנן, שנוסד בשנת 1897. שני המוסדות אוחדו בשנת 1915, והמוסד המאוחד התפתח בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים לדגם מוסדי חדש לחלוטין של מכללת ישיבה (Yeshiva College). תהליך זה התרחש מכורה נסיבות היסטוריות של תחרות מוסדית ולחצי הדור הצעיר, שנחשף בעולם החדש לתהליכי מודרניזציה, ולא ממחשבה תחילה של מקימי המוסד. במוסד זה התקיימו לימודי תלמוד במתכונת ישיבתית מסורתית, ולצדם התקיימו לימודי מקרא, היסטוריה, שפות ומדעים, ואלה הקנו בסופו של דבר לבוגר המוסד תואר ראשון במדעי הטבע והרוח.¹⁵ אחד ממורי המוסד, משה זיידל, דימה בשנת 1920 את המוסד האמריקני לבית המדרש לרבנים בברלין, וטען כי 'מעמד מוסדנו ביהדות האמריקאית הוא כמו ביה"מ לרבנים בברלין מיסודו של הילדסהיימר

האורתודוקסיה הליטאית ובית המדרש לרבנים מייסודו של הרב הילדסהיימר, ג' מירון (עורך), מברסלאו לירושלים: בתי מדרש לרבנים: פרקי מחקר, ירושלים תשס"ט, עמ' 117-148.

G. Klapperman, *The Story of Yeshiva University: The First Jewish University in America*, London 1969; 15
J.S. Gurock, *The Men and Women of Yeshiva: Higher Education, Orthodoxy, and American Judaism*, New York 1988

ביהדות האשכנזית, אלא שעולה עליו בלומדות הרבנית ובמספר התלמידים, והוא הולך ומוסיף ב"ה גם בכמותו וגם באיכותו.¹⁶

מי שהתווה למעשה את דרכה של אוניברסיטת ישיבה היה הרב ד"ר רב ברנרד רבל (1886-1941). הוא נולד בעיירה פרען שבליטא ובצעירותו למד בישיבת טלז. לאחר מכן היגר לארצות-הברית, למד באוניברסיטת ניו-יורק, והיה לבוגר הראשון של מכללת דרופסי היהודית בפילדלפיה. המטרה העיקרית של אוניברסיטת ישיבה הייתה לתת לתלמידי הישיבה הכשרה אקדמית תוך שמירה על אווירה מסורתית ומניעת קונפליקטים בין המדע לדת. בהתאם למטרה זו הרחיב הרב רבל את תכנית הלימודים של הישיבה, שהתמצתה עד אז בתלמוד ובהלכה, למקצועות נוספים ביהדות, כגון מקרא, לשון עברית ותולדות ישראל. נוסף על כך הוא גייס את בחירי הלמדנים בליטא והפקיד בידיהם את לימודי התלמוד במוסד, שהתנהלו בנוסח ישיבות ליטא. בשנת 1922 נוסף למכללת ישיבה המכון להכשרת מורים של 'המזרחי', שייסד הרב מאיר בראילן חמש שנים קודם לכן. יש לציין כי הלמדנים בישיבה חששו באותה תקופה מירידת ערכם של לימודי התלמוד בעיני התלמידים על חשבון לימודי המקרא ותולדות ישראל, וניסו להצר את צעדיהם של המרצים.¹⁷

הורתו של רעיון בית המדרש לרבנים בירושלים

הרעיון לייסד בית מדרש אורתודוקסי לרבנים בישראל שב ועלה עם הקמת המדינה. כבר בקיץ 1948, כשלושה חודשים וחצי לאחר הכרזת העצמאות של מדינת ישראל, כתב אלכסנדר כהנא מנשר שבו הסביר את ההכרח ההיסטורי שבייסוד בית מדרש לרבנים בישראל. הוא ניסה לאבחן תחילה את הבעיה והצביע על כך ש'לצערנו ולבשתנו אנו עדים להתגלגלות במדרון של ההיג'רתי בישראל בעולם הגדול ובארץ האבות'. הוא תלה התדרדרות זו במצב הרבנות: 'מוכרחים לציין בכאב עצור, שאחת הסיבות העיקריות לירידת השפעת היהדות החרדית היא התישנות דרכי השפעתה ואי הסתגלותה במלחמתה לכל ההוי המודרני שבחיינו הפרטיים והצבוריים'. הלכך הוא ראה בשינוי מצב הרבנות את ראשיתו של הפתרון לבעיה שהציג:

כמו שאי אפשר להלחם ברובים מיושנים נגד פצצות אטומיות וטנקי ענק, ככה אי אפשר בזמננו ללמדן מופלג בתורה, בלי ידיעת מדעים הכרחיים, להתוות דרכנו במערכות החיים היום יומיים על פי התורה. אי אפשר ליצר השפעת-נגד כלפי דעות כפירה המתבססות בעם ובנוער, מבלי לדעת ולהכיר את דרכי הפסיכולוגיה החדשים ויסודות מדעי החברה וכלכלה, בלי היסטוריה כללית וישראלית כאחת.¹⁸

בהמשך הסביר כהנא כי הישיבות הקיימות, המתרכזות בלמדנות הלכתית בלבד, אינן מסוגלות למלא את התפקיד של הכשרת רבנים מדריכים לעם ולנוער, רבנים שידעו ויבינו איך להשפיע על הקהל בזמננו, איך לכוון, להדריך ולארגן את הציבור בדרך התורה. לדבריו היהדות החרדית מתנגדת

16 זיידל אל י"נ אפשטין, י"א באלול תר"ף, ארכיון בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים, ארכיון י"נ אפשטין, Arc 4° 1453/22

17 גורוק (לעיל, הערה 15), עמ' 48-58, 77-81.

18 א"ר כהנא, 'בית מדרש לרבנים', כ"א באב תש"ח, גה"מ.

לרעיונות כמו שלו 'מתוך פחד שמא יאמרו "רפורמיסטים" אנו. פחד זה עלה לנו בהרכבה, באברך כמעט כל השפעה על הצבוריות בארץ ישראל'.

כהנא ציין את בית המדרש לרבנים בברלין מיסודו של הרב הילדסהיימר ואוניברסיטת ישיבה בניו-יורק כדגמים מוצלחים ומשפיעים של בתי מדרש אורתודוקסיים לרבנים. ולבסוף פרש את הצעתו הקונקרטית:

לבנות בית מדרש לרבנים, שיתן את כל הידיעות הכלליות הנחוצות לצעירים יודעי תורה, שיסדר ויתן את ידיעותיהם באפקים מסודרים וידיך במספר שנים אברכים ראויים לשמש מדריכים רוחניים לצבור היהודי מרובה הגננים [...] צעירי ישראל מהגולה ינהרו לכאן ללמוד, להתחנך ולהסמך. חניכיו יהיו בכל תפוצות ישראל נושאי דגל ציון ותורת ארץ ישראל ברמה. גדולה היא השעה וגדול הוא הרעיון, אם במסירות נפש נתחיל להגשימו בעזרת ה' נצליח.¹⁹

מנשרו של כהנא ביטא את דעתם של רבים בהנהגת 'המזרחי' ו'הפועל המזרחי', שהחזיקו באותה העת בראשות משרד הדתות ובעמדות הנהגה נוספות בממשלה ובסוכנות היהודית, ושראו עין בעין עמו את הצורך בהקמת בית מדרש לרבנים בישראל. רעיון זה היה אחד הביטויים לשאיפתם של הציונים הדתיים להקנות למדינת ישראל צביון דתי מסורתי במנותק מהחרדיות הלא ציונית. שאיפה זו באה לידי ביטוי גם בהצעתו של מנהיג 'המזרחי' הרב יהודה ליב מימון, בשנת 1949, להקים מחדש את הסנהדרין ובחקיקה הדתית של השנים הראשונות שלאחר הקמת מדינת ישראל.²⁰ אחרים מראשי 'המזרחי' ו'הפועל המזרחי', כשר הדתות משה חיים שפירא (1902-1970), חבר הכנסת יוסף בורג (1909-1999) ופרופ' בנימין דה פריס (1905-1966), היו בוגרי בתי המדרש האורתודוקסיים לרבנים בברלין ובאמסטרדם, ואליעזר דה בר (1893-1987), קונסול הולנד בישראל, היה נכדו של הרב יוסף צבי דינר, שעמד בראש בית המדרש לרבנים באמסטרדם.²¹ אחרים מראשי תנועות אלה היו בוגרי ישיבות שרכשו השכלה אקדמית באחת מאוניברסיטאות אירופה או באופן אוטודידקטי, כסגן שר הדתות זרח ורהפטיג (1906-2002) ועוזרו יהודה ליב ביאלר (1896-1977), חברי הנהלת הסוכנות היהודית שלמה זלמן שרגאי (1899-1995) והרב זאב גולד (1889-1956), ראשי המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בסוכנות היהודית חיים חמיאל (נולד 1917), דוד בית-אריה (1903-1989) וצבי עשהאל (1919-1991), ראשי אגף החינוך הדתי במשרד החינוך ד"ר יוסף גולדשמיט (1907-1981) וד"ר יצחק עזיון (1885-1981) וחברי המרכז העולמי של 'המזרחי' הרבנים אברהם ברומברג (1898-1975) ובצלאל כהן (1902-1967).²² הללו היו יוצאי מערב אירופה ומרכז או שהתנסו בחיים בארצות הללו או בארצות-הברית, ונחשפו להשפעה העצומה של המודרנה על היהדות ולדרכי ההתמודדות של

19 ש.ס.

20 ראו על כך: א' כהן, הטלית והרגל: הצינונות הדתית וחזון מדינת התורה בימי ראשית המדינה, ירושלים תשנ"ח, עמ' 56-71, 110-136.

21 דה פריס ודה בר היו פעילים בעיצוב דמותו של בית המדרש לרבנים באמסטרדם בשנות השלושים. ראו: ד' מכמן, 'רוח "המזרחי" ובית המדרש לרבנים ולמודי דת באמסטרדם', בראילין: ספר השנה למדעי היהדות והרוח, כח-כט (תשס"א), עמ' 41-58.

22 ראו עליהם: אנציקלופדיה של הצינונות הדתית, א, עמ' 464-469; ה, עמ' 821-826; ו, עמ' 140-143, 149-151, 201-198, 248-250, 309-311, 525-528, 699-702, 704-706, 930-942.

האורתודוקסייה המודרנית עמה. אמנם בחמש השנים הראשונות לעצמאותה של ישראל היו נושאים בוערים יותר בתחום חיי הדת לעסוק בהם, אך נושא בית המדרש לרבנים ריחף בחלל האוויר. בשנת 1953 פנו משרד הדתות והמחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של הסוכנות היהודית אל הרב פרופ' אליה שמואל הרטום (1887-1965), שלפני מלחמת העולם השנייה היה רב בפירנצה ומנהל בית המדרש לרבנים ברומא (Collegio Rabbिनico Italiano),²³ וביקשו כי יכתוב תכנית מפורטת לבית מדרש לרבנים בירושלים. הרב הרטום סבר כי מבחינה אידאלית תפקיד הרבנים צריך להיות רחב יותר מאשר הוראת הלכה, וכי עליהם לקחת חלק בהנהגת החיים במדינת ישראל ולכוונם לאור התורה. על כן קבע: 'יש להודות שהיום אינם בנמצא הרבנים המוכשרים והראויים למלא את תפקידם. וכיון שאין להניח כי הדבר תלוי רק בסיבות מקריות, כגון התכונות האישיות של הרבנים של עכשיו, יש לחפש אחרי סיבות עמוקות הרבה יותר, ואם תימצאנה – להשתדל למצוא אמצעים העשויים לשנות לחלוטין את המצב, ככוונה לחדש את שלטון התורה בישראל'.²⁴ הרעיון להקים בית מדרש לרבנים עלה בקנה אחד עם שאיפתו לשינוי פני הרבנות בישראל והוא נחלץ לקדמו. בתכנית בת שני העמודים שכתב פירט את תנאי הקבלה לבית המדרש ואת תכנית הלימודים הרב שנתית שלו.

בדומה לתנאי הקבלה לבית המדרש לרבנים בברלין בשעתו, הציע הרב הרטום לחייב את התלמידים בתעודת בגרות ממשלתית. נוסף על כך הציע לדרוש ידיעות נכבדות במקרא – ידיעת חומש עם פירוש רש"י ובקיאות והבנה בנ"ך, במשנה – ידיעת שבע מסכתות, בתלמוד – ידיעת חמישה-עשר דפים עם פירוש רש"י ויכולת הכנת סוגיה ללא לימוד מראש, בהלכה, דקדוק עברי, תולדות ישראל ותפילות ופירושן.

תכנית הלימודים שהציע הייתה עשירה ומגוונת וכללה מקרא ומפרשיו 'בצירוף דברי ביקורת על הדעות וההשערות המפורסמות ביותר' (שש שעות שבועיות), משנה ותלמוד 'לא פחות מארבע מאות עמודים מן התלמוד הבבלי עם פירוש רש"י ותוספות' (שתיים-עשרה שעות שבועיות), הלכה (עשר שעות שבועיות), מדרשי הלכה, מדרשי אגדה, שפה ארמית, תולדות הפוסקים וההלכה, תולדות ישראל, מבוא למקרא, מבוא לספרות התלמודית, יסודי המשפט העברי ופילוסופיה יהודית. על פי התכנית חלק מהקורסים אמורים היו להילמד בפקולטות למשפטים ולמדעי הרוח באוניברסיטה העברית. התכנית נועדה הן לתלמידים שביקשו להיות רבנים בחו"ל והן למי שביקשו להיות רבנים בישראל. עוד נאמר בה כי ייערכו לתלמידים מבחני הסמכה, כפי שהיה בבית המדרש בברלין. גם ממכתב ששלח ד"ר שלמה אומברטו נכון (1905-1974)²⁵ מההסתדרות הציונית אל ורהפטיג במאי 1953, ושאליו צירף את תכניתו של הרב פרופ' הרטום, עולה כי בית המדרש לרבנים המדובר

23 על מוסד זה ראו: ש"ר דה סיני, 'משה דוד קאסוטו ובית המדרש לרבנים האיטלקי לפי נתונים מדווחות בית המדרש', ר' בונפיל (עורך), משה דוד קאסוטו (איטליה: כינוסים, 3), ירושלים תשס"ז, עמ' עג-ק. לאחר מלחמת העולם השנייה עבר המוסד לטורינו ובשנת 1956 חזר שוב לרומא.

24 א"ש הרטום, חיי ישראל החדשים, תל-אביב תשכ"ו, עמ' 106. הדברים נכתבו כבר בשנת 1950.
25 ראו עליו: ג' רומנו, 'שלמה אומברטו נכון', ר' בונפיל ואחרים (עורכים), ספר זיכרון לשלמה אומברטו נכון, ירושלים תשל"ח, עמ' 13-34.

נועד גם לתלמידים מישראל, אם כי הכותב ציין שלדעתו 'בהתחלה לא רצוי להזכיר בכלל רבנים שיכהנו בישראל',²⁶ וזאת מחשש לטרפורד התכנית מצד גורמים רבניים בישראל.

מבית מדרש לרבנים למדרשה לרבנים מחו"ל

בחדשים שלאחר מכן התקיימו דיונים ונעשו הכנות להקמתו של בית מדרש לרבנים בירושלים. הוחל בחיפוש אחר מקורות מימון לבית המדרש, ונשלחו אל קהילות יהודיות בחו"ל בקשות לקבל את הסכמתן לשיתוף פעולה עם בית המדרש. כדי שלא לעורר התנגדות מצד הממסד הרבני בישראל הוחלט להציג תחילה את בית המדרש כמוסד להכשרת תלמידים מחו"ל לרבנות בקהילות בארצות מוצאם. יש לציין שבאותה תקופה לא הייתה בישראל דרישה ציבורית או ממשלתית לרבנים בעלי תואר אקדמי, ובוגרי בית המדרש לרבנים בברלין שעלו לישראל הצליחו להשיג רק משרות שוליות, בתור רבני בתי כנסת של יוצאי גרמניה.²⁷

למשל במכתב ששלח ורהפטיג בינואר 1955 אל ועדת החינוך המרכזית בהולנד הוצג בית המדרש כמוסד לתלמידים מחו"ל שמוקם דווקא בישראל 'בגלל הצטמקות הקהילות עקב השואה במוכן הכמותי ודלדול הכוחות הרחניים (כך ש)אין באפשרות הקהילות לחנך להם רבנים ומורים. הסמינרים לרבנים בחו"ל, במדה שהם קיימים עדיין ושספקו בעבר רבנים ומורים לקהילות חו"ל, סובלים כעת מחוסר תלמידים או מחוסר מורים, או מחוסר תלמידים ומורים גם יחד'. ואילו בישראל 'אין מחסור בכוחות הוראה בשביל מוסד כזה ואין שום קושי להרכיב חבר מורים מתאים', ו'המחסור בתלמידים הקיים במוסדות באירופה יפתר על ידי קליטת תלמידים מכמה ארצות בבת אחת'.²⁸

הצורך במוסד להכשרת רבנים עבור קהילות בארצות קטנות ובינוניות באירופה היה ממשי וידוע לכול. למשרד הדתות הגיעו שוב ושוב פניות ובקשות לשלוח אל קהילות שונות באירופה ובדרום אמריקה רבנים מישראל. למשל בהולנד, שהתגוררו בה באותה העת כ־24,000 יהודים רשומים, כיהנו שלושה רבנים מוסמכים בלבד, ובאיטליה, שהתגוררו בה באותה העת כ־28,000 יהודים רשומים ועוד כמה אלפי פליטים מקרב שארית הפלטה של יהודי מזרח אירופה, היו רק חמישה רבנים.²⁹ ניסיונות להכשרת רבנים באירופה לא עלו יפה. למשל דוד קופר מפריז כתב אל הרב זאב גוטשולד, מנהל המחלקה לקשרים עם הגולה בסוכנות היהודית, על ניסיון שנעשה בשנת 1955, ביזמת הרב דב זאב

²⁶ נכון אל ורהפטיג, כ"ב באייר תשי"ג, גה"מ.

²⁷ בוגרי בית המדרש לרבנים בברלין שכיחנו בתור רבני בית כנסת: יצחק אונא בירושלים, שמעון שמחה במברגר בבני ברק, שמואל בלום בתל-אביב, נתן לוי בתל-אביב, יעקב אברהם מיכלסקי בתל-אביב, שאול מונק בתל-אביב, יעקב נכט בתל-אביב, יעקב פינק בחיפה, שמעון לוי בקריית-ביאליק והרב קלמן כהנא שימש כרב הקיבוץ הפני-חיים. הרב אהרן קלר היה יוצא דופן וכיהן בתפקיד רבה של העיר נהריה, עיר שנוסדה על ידי יוצאי גרמניה. ראו: הילדסהיימר ואליאב (לעיל, הערה 10), עמ' 9-28, 49, 67, 68, 74, 75, 83, 85, 111.

²⁸ ורהפטיג אל ועדת החינוך המרכזית בהולנד, כ"ז בטבת תשט"ו, גה"מ.

²⁹ מ' ברש, 'רבנים מודרנים ישולחו מירושלים לארצות הגולה', ידיעות אחרונות, 25 בנובמבר 1955; ס' דלה פארגולה, 'המיבנה הדמוגרפית, הכלכלי והחברתי של האוכלוסיה היהודית באיטליה', בתפוצות הגולה, י (תשכ"ח), עמ' 163; J. Sanders, 'Opbouw en continuïteit na 1945', J. Michman, H. Beem & D. Michman, *Pinkas: Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*, Amsterdam 1999, pp. 216-217

שטיינהויז מקופנהגן, להקים סמינריון לרבנים ולמורי דת באירופה; הניסיון לא צלח מכיוון שהרבנים מהמדינות השונות לא הגיעו לעמק השווה בנושאים המרכזיים: מיקום המוסד, שפת ההוראה ותכנית הלימודים.³⁰ ניסיון דומה שנעשה באותה העת בארגנטינה לא צלח גם כן, עקב חוסר בתלמידים ובמורים מתאימים.³¹ בית המדרש לרבנים באנגליה (Jews College), ארץ שהקהילות היהודיות בה ומוסדותיהן נותרו על כנם לאחר מלחמת העולם השנייה, לא יכול היה לספק את צורכי הקהילות בשאר ארצות אירופה. ואילו ישיבות בישראל ובארצות-הברית לא נתנו הכשרה מתאימה לדגם הרבנות שביקשו פרנסי הקהילות במערב אירופה. נוסף על ידיעת התורה ויכולת פסיקת הלכה נדרש הרב לשאת דרשות מרוממות רוח בשפת המדינה, ליעץ לחברי הקהילה בתחומים שונים, לקרב את הנוער לשמירת מצוות ולפתח קשרים עם החברה הנוצרית ועם גורמים ממשלתיים.³² אנשי 'המזרחי' והפועל המזרחי מצדם שאפו כמובן להשפיע על דמות הרבנות בקהילות היהודיות בחו"ל ברוח האידאולוגיה הציונית-דתית.

בחיפוש אחר ראש למדרשה

המועמד הראשון לעמוד בראש בית המדרש היה הרב ד"ר יחיאל יעקב ויינברג (1884-1966),³³ שנודע כעילוי בישיבת סלובודקה שבליטא, ושהיה הרקטור האחרון של בית המדרש האורתודוקסי לרבנים בברלין. בתחילת מלחמת העולם השנייה היה הרב ויינברג בוורשה, ולאחר שנות ייסורים בגטו ובמחנות הוא עבר בתום המלחמה למונטרֶה שבשווייץ ולימד שם בישיבה של הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו. באביב 1955 פנה אליו הרב גולד בבקשה שיעמוד בראש בית המדרש.³⁴ בתחילה התלבט הרב ויינברג, כפי שכתב לאחד מידידיו: 'בא"י רוצים ליסד בימ"ד לרבנים והסוכנות ביחד עם המשרד הדתות כתבו לי בקשה לעמוד בראש, אבל בוודאי יעורר הדבר מחלוקת גדולה מצד הישיבות. ולכן אני מהסס בדבר ונוטה לדחות את הבקשה'.³⁵ בסופו של דבר סירב הרב ויינברג להצעה, ופירט את נימוקיו במכתב אל הרב גולד:

ואשר ליסוד בימ"ד לרבנים, אני חושב כי אין צורך בו לארצות הגולה, כי כל ארץ גדולה יש לה מוסדות כאלו משלה, וארצות קטנות כהולנד ובלגיה[ה] אינן מצדיקות בשום פנים יסודו של מוסד חדש בא"י, אשר ספק הוא אם יוכל לספק דרישותיהן. הן זקוקות לרבנים מחונכים בשפת הארץ וספרותה. אבל סובר אני כי יש צורך בהקמת בימ"ד זה בארצנו. האוניברסיטה החדשה [בר-אילן] לא תוכל למלא את החוסר ברבנים לומדים ובעלי

30 קופר אל גוטהולד, י' באב תשט"ו, גה"מ.

31 ורהפטיג אל א' מבשן, נשיא הקהילה האשכנזית בכאנוס-איריס, ה' בתמוז תשט"ז, גה"מ.

32 ברצוני להודות לפרופ' דוד ויינברג, שהראה לי קטעים מספר שהוא כותב על שיקום הקהילות היהודיות במערב אירופה לאחר השואה.

33 ראו עליו: M. Shapiro, *Between the Yeshiva World and Modern Orthodoxy: The Life and Works of Rabbi Jehiel Jacob Weinberg*, London 1999

34 פרוטוקול ישיבת הוועד המנהל של אגודת המדרשה, א' ראש חודש סיון תשט"ו, גה"מ.

35 ויינברג אל הרב הלל מעדאליע, י"א בתמוז תשט"ו, מ' שפירו (עורך), כתיב הגאון רבי יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל, ב, סקרנטון תשס"ג, עמ' שנה.

השכלה גבוהה. האוניברסיטה רואה את תפקידה בחינוך מדעי-מקצועי, בעוד שביהמ"ד [שבית המדרש לרבנים] צריך להכשיר את חניכיו [הכשרה דתית מוסרית ומעשית גם יחד. אבל בנוגע אלי – אין אני בא בחשבון. זו הכרעתי האחרונה].³⁶

הרב ויינברג סבר שסגירתו של בית המדרש לרבנים כברלין הותירה חלל ריק בתחום הכשרת הרבנים עבור היהדות האורתודוקסית. אולם אף שתמך באופן עקרוני בהקמת בית מדרש לרבנים בישראל, סירב לעמוד בראשו, וזאת מפני שחשש מהתנגדותם של ראשי הישיבות הליטאיות, כפי שכתב שנה לאחר מכן לידידו שמואל אטלס, שלימד במכון למדעי היהדות בוורשה ובהיברו יוניון קולג' בסניסיני: 'את ההצעה של המכללה [בראילון]³⁷ וכן של ביהמ"ד [החדש דחיתי בהחלט. איני יכול עכשיו] לזקנתי להסתבך במחלוקת, וכבר התחילו ראשי הישיבות והרב מבריסק בראשם להריץ מכתבי נאצה נגד ביהמ"ד הזה. וגם שם יהי [ה] המכריע לא אני אלא ראשי המפלגה'.³⁸ נימוק נוסף וחשוב לא פחות לסירובו היה הערכתו שלא תהיה לראש בית המדרש אוטונומיה לנהל את המוסד כראות עיניו. עצמאותם של ראשי ישיבות הייתה עניין רגיש במיוחד לאורך הדורות, והם התנגדו לכל התערבות

חיצונית בממלכתם. הרב קוק למשל סירב בשנות העשרים לקבל תמיכה נדיבה במיוחד מהנדבן הארי פישל משום שהותנתה בשילוב אישים מ'המזרחי' בוועד המנהל של הישיבה שהקים בירושלים.³⁹

בסתיו 1955 הוחלט להציע לשאול ישראלי (1909-1995) לעמוד בראש בית המדרש.⁴⁰ הרב ישראלי נולד ברוסיה, ובשנת 1934 עלה לארץ-ישראל והחל ללמוד בישיבת 'מרכז הרב' בירושלים אצל הרב קוק. בראשית 1938 התמנה

לרב המושב של 'הפועל המזרחי' כפר-הרא"ה, ומשנת 1940 עמד בראש ישיבת 'בני עקיבא' שהקים במקום הרב משה צבי נריה. בקיץ 1948 היה ממייסדי 'חבר הרבנים של הפועל המזרחי'.⁴¹ בתפקידיו אלה היה מחלוצי העיסוק ההלכתי בענייני החקלאות המודרנית ומצוות התלויות בארץ וביחסי התורה והמדינה. בשנת 1953 מונה לחבר במועצת הרבנות הראשית. אף שלא היה בעל השכלה אקדמית כרב ויינברג, הוא נודע בתור רב המעורה בציבור, עצמאי בחשיבתו ובקי במחשבת ישראל, והיה מזוהה ללא סייג עם האידאולוגיה של הציונות הדתית. עמדתו העצמאית ושאיפתו להקמת דור חדש של

36 ויינברג אל גולד, ה' באב תשט"ו, שפירו (שם).

37 אוניברסיטת בראילון, שנוסדה בשנת 1954 כמכללה דתית, הזמינה את הרב ויינברג להצטרף לצוות המרצים שלה ללימודי מדעי היהדות.

38 ויינברג אל אטלס, כ"ד באדר תשט"ו, שפירו (לעיל, הערה 35). על מכתב ראשי הישיבות, ראו להלן, הערה 56.

39 במכתב אל הרב אהרון טייטלבוים מניו-יורק מח' שבט תרפ"ז ביקש ממנו הרב קוק 'להמשיך את העבודה [התמיכה], בין ביחש הבנין בין בעד הכלכלה, בלא התקשרות ושיעבוד לשום הסתרות ומפלגה' (ארכיון אוניברסיטת ישיבה CRC 124\8).

40 פרוטוקול הוועד המנהל של המדרשה לרבנים, ג' בכסלו תשט"ז, גה"מ.

41 ראו על כך: A. Cohen & A. Kampinsky, 'Religious Leadership in Israel's Religious Zionism: The Case of The Board of Rabbis', *Jewish Political Studies Review*, 18, 3-4 (Autumn 2006), pp. 119-139

מימין לשמאל:
הרבנים יחיאל יעקב
ויינברג (1884-1966)
ושאול ישראלי
(1909-1995)

הנהגה רבנית, שתיתן דעתה למציאות המדינית החדשה של העם היהודי, באו לידי ביטוי בדברים שכתב בשנת 1950 כנגד המנהיגות הרבנית החרדית: 'חלק מגדולי התורה רואים את המדינה כגזירה מן השמים ונוהגים כלפיה עפ"י הכלל הנקוט בענין זה – גזירה עבידא דבטלה [גזירה עשויה להתבטל]. הם מסתגרים בעוגתם, ומבטלים כל מה שמחוצה לה כעפרא בעלמא [עפר סתם, שאינו שווה מאומה] [...] אנו רואים את זה כעונש מן השמים לדור שלנו, שלא זכה לראות את גדוליו הולכים לפניו לנחותו הדרך'.⁴² בסופו של דבר מינויו של הרב ישראלי לא יצא אל הפועל, ככל הנראה מכיוון שלא הובטחה לו מידת העצמאות הניהולית שביקש.

הקמת אגודת המדרשה לרבנים

רק בנובמבר 1955 ייסדו אנשי משרד הדתות והסוכנות היהודית באופן רשמי את אגודת 'המדרשה לרבנים ומורים לקהילות בתפוצות'. עוד קודם לכן הובטחה למדרשה תמיכה חד-פעמית בסך 12,000 דולר והקצבה שנתית מהקונגרס היהודי העולמי, זאת נוסף על הקצבות של משרד הדתות והסוכנות היהודית.⁴³ בינואר 1956 נעשה ניסיון להקים ועדה שתעבד תכנית לימודים קונקרטיים למדרשה, והוזמנו להשתתף בוועדה שורה של אישים שהיו מזוהים במידה זו או אחרת עם תנועת 'המזרחי' והפועל המזרחי: ראשי אגף החינוך הדתי במשרד החינוך גולדשמיט ועציון והרבנים גולד, ישראלי, נריה, ברומברג, אברהם שפירא, אליעזר ולדנברג והרטום וכן דה פריס.⁴⁴ בסופו של דבר הוקמו שתי ועדות: ועדה לגפ"ת (גמרא, פירוש רש"י, תוספות) ופוסקים, שבה היו חברים שפירא, ישראלי וברומברג, וועדה לתורה שבכתב, שבה היו חברים דה פריס, עציון וגולדשמיט.⁴⁵ הוחלט שהמדרשה תיפתח בראש חודש אייר תשט"ז (אפריל 1956), ושכשנה הראשונה יתקבלו רק עשרים תלמידים, ונקבע כי איש משרד הדתות אליהו תורן⁴⁶ יצא למסע הסברה בארצות אירופה כדי לקשור קשרים עם הקהילות היהודיות בצרפת, בלגיה, הולנד, שווייץ ואיטליה ולגייס תלמידים למוסד החדש. בפברואר 1956 הגישו הוועדות את הצעותיהן לתכנית הלימודים שנוספה על לימוד הגמרא הישיבתי, ושהתפרשה על שש שנים.⁴⁷ ובחודשים שלאחר מכן גובשה הצעה מפורטת יותר, בת

42 ש' ישראלי, 'עם הקובץ', התורה והמדינה, ב (תש"י), עמ' ה-ו.

43 זיכרון דברים מישיבת הוועד המנהל של אגודת המדרשה, י"ד בתשרי תשט"ז, גה"מ.

44 א' תורן אל הרבנים גולד, ישראלי, נריה, שפירא, ברומברג, ולדנברג, הרטום ודה פריס, כ"א בטבת תשט"ז, גה"מ.

45 מרשם מישיבת הוועדה לעיבוד תכנית הלימודים, כ"ו בטבת תשט"ז, גה"מ. הרב נריה אמנם הביע את תמיכתו במוסד אך סירב להשתתף בעבודת הוועדה, בנימוק שאינו יכול להגיע לירושלים באופן תכוף, אם כי הסכים לייעץ לה מרחוק. ראו: הרב נריה אל אגודת המדרשה, ב' בשבט תשט"ז, גה"מ.

46 נולד בשנת 1920 בקלן. בצעירותו למד בישיבת היידיה שליך אנטוורפן בבלגיה ואצל האדמו"ר מאוסטרובצה בגליציה. בזמן מלחמת העולם השנייה היה פעיל ב'רוזיסטנס' בצרפת, ולאחריה היה שותף בארגון הנוער הדתי בשווייץ. בשנת 1951 עלה לישראל והשתלב במשרד הדתות.

47 התכנית כללה את המקצועות הבאים: תורה (500 שעות), נ"ך (500 שעות), עברית (300 שעות), מחשבת ישראל (250 שעות), דברי ימי ישראל (300 שעות), מבוא לתלמוד ופוסקים (100 שעות), מבוא למדעי היהדות (150 שעות), מבוא לפילוסופיה כללית (60 שעות), פסיכולוגיה (100 שעות), תורת החינוך (100 שעות), תורת הדרשה (40 שעות), ידיעת ארץ-ישראל (80 שעות), דמוגרפיה יהודית (60 שעות), יסודות העבודה הסוציאלית (60 שעות), טעמי המקרא (40 שעות) ודקדוק ארמי (60 שעות); מרשם ישיבת ועדת המשנה (מס' 2) לעיבוד תכנית הלימודים, כ"ה בשבט תשט"ז, גה"מ.

ארבעה עמודים, שכללה את הנושאים שיילמדו בכל אחד מהמקצועות בכל שנה ושנה משש שנות הלימוד.

עם היוודע דבר ההכנות הקדחתניות לפתיחת בית המדרש הובעו התנגדויות מכל עבר. שוב הושמעו טענות שהעלה הרב גרודז'נסקי בשנות השלושים נגד הקמתו של בית מדרש לרבנים בישראל. הרב יצחק זאב סולוביצ'יק (1886-1959), רבה של בריסק בעבר, שהתגורר באותה העת בירושלים, פעל לטרפד את הקמת המוסד. הרב סולוביצ'יק נודע כמתנגד חריף לתנועה הצינונית בכלל ולצינונות הדתית בפרט, והתנגד למשל לכך ששייכות תקבלנה תמיכה ממשלתית. בשנים 1943-1953 הוא עמד בראש כמה מן המאבקים של היהדות החרדית נגד מנהיגי היישוב והמדינה, ביניהם פרשת חינוכם של ילדי טהרן (1943) וחוק גיוס הבנות לצבא ולשירות הלאומי (1951-1953), ולאחר פטירתו של הרב ישעיהו קרליץ (החזון אי"ש), בשנת 1953, גברה השפעתו על חוגי הישיבות בירושלים. בין השאר ניסה הרב סולוביצ'יק לגייס למאבקו בבית המדרש לרבנים את אחיינו הרב יוסף דב סולוביצ'יק מבוסטון.⁴⁸ ראשי ישיבות בישראל שחששו מהמוסד החדש ניסו להפעיל את השפעתה של 'אגודת הרבנים האורתודוקסים של ארצות-הברית וקנדה', וזו כתבה בסוף 1955 אל הרבנים הראשיים לישראל כי עליהם לעשות כל שביכולתם למנוע ייסוד 'בית מדרש לרבנים מודרניים' בישראל, הואיל 'והרבנים מן הסוג שהמוסד יחנך יהיו לצנינים לרבנות המסורתית ושיסוד המוסד החדש נושא בקרבו גרעיני סכנה לקיום הישיבות'.⁴⁹ הרב גולד, בוגר ישיבת מיר, שבהיותו רב בקהילות שונות ברחבי ארצות-הברית בשנים 1907-1935 נמנה עם מייסדי 'אגודת הרבנים האורתודוקסים של ארצות-הברית וקנדה' וחבר הוועד הפועל שלה, כתב מכתב נזעם אל מנהל האגודה, הרב מאיר כהן, ובו דחה את ההתקפה על המדרשה לרבנים והביע את תהייתו 'איך עלה על לב מישוהו, שדוקא בארץ הקודש הייתי ל"צדוקי" ח"ו, חוטא ומחטיא וזומם רעה נגד הרבנות המסורתית ויחד עם משרד הדתות, שהוא הלוחם הראשי נגד הקמת היכלים רפורמיים וקונסרבטיביים בישראל, רוצים להקים מפעל אשר יגדל רבנים מודרניים ויחדר חתירות נגד הרבנות המסורתית או נגד הישיבות בישראל'.⁵⁰ בהמשך מכתבו פירט גולד את השתלשלות העניינים שהביאה לצורך בהקמת המדרשה והדגיש את אופייה המסורתי.

הרב אברהם שפירא טען כי מוסד להכשרת רבנים בארץ-ישראל צריך לקבל את הסכמתה של הרבנות הראשית לישראל, הממונה על ההכרה ברבנים ועל מבחני ההסמכה שלהם.⁵¹ ואכן ב-20 בינואר 1956 פנו מייסדי המדרשה באופן רשמי אל הרבנות הראשית לישראל במטרה למנוע את התנגדותה למוסד החדש. בפנייה הובהרו מטרות המדרשה והודגש כי 'אין שום כוונה לקבל למוסד זה תלמידים מישראל או ארה"ב, ולהתחרות בישיבות', וכי 'בכתלי המוסד עצמו לא יהיה שום לימוד

48 ורהפטיג אל הרב סולוביצ'יק, י"ד בסיוון תשט"ז, גה"מ.

49 גולד אל הרב מ' כהן, כ' בטבת תשט"ז, גה"מ.

50 שם.

51 מרשם משיבת הוועדה לעיבוד תכנית הלימודים, כ"ו בטבת תשט"ז, גה"מ. על סמכותה של הרבנות הראשית להכיר בכשירות דיינים, רבני ערים, רבנים רושמי נישואין ורבנים נותני תעודות כשרות ראו: א' הכהן, 'הרבנות הראשית לישראל: היבטים משפטיים', א' ורהפטיג (עורך), הרבנות הראשית לישראל: שבעים שנה לייסודה, א, ירושלים תשס"ב, עמ' 192-199.

מימין לשמאל:
 הרבנים יצחק
 זאב סולוביצ'יק
 (1886-1959),
 יחזקאל סרנא
 (1890-1969)
 ויחזקאל אברמסקי
 (1886-1976)

של לימודי חול, כי ההנחה תהיה שהתלמידים למדו לימודים אלה בארצותיהם לפני בואם למוסד.⁵² עם זאת לא ניתנה התחייבות שהתלמידים (לפחות אלה שלא למדו לימודי חול די הצורך בארצותיהם) לא ילמדו לימודי חול מחוץ לכותלי המוסד כחלק מתהליך הכשרתם. הרבנות הראשית השהתה את פרסום עמדתה כלפי המוסד. העובדה שהפנייה אל הרבנות הראשית הייתה רק כדיעבר ולא מלכתחילה משקפת את ירידת קרנה בעיני המנהיגים הפוליטיים של הציונות הדתית בשנים שלאחר קום המדינה משום שסברו כי היא לוקה בשמרנות יתר.⁵³

את אותן ההבהרות נתנו מייסדי המדרשה למבקרים מן החוגים החרדיים בישראל. למשל בסוף ינואר 1956 פורסמה בעיתון 'המודיע' כתבה ארסית שנטען בה כי 'המזרחי' באמצעות משרד הדתות מקימה 'בית מדרש לרבנים מודרניים אשר כהכשרה לקבלת תואר "רב" יותקנו הלימודים שם ממש כבי"ס תיכוני ותכנון הלימודים יהיו כמו בסמינריון, וכן נכתב כי מעתה ואילך יספק מוסד זה לבדו את הרבנים לקהילות ישראל ו'חסל פרשת הרבנים מהישיבות'. הכותב עלום השם התריע מפני 'הסכנה המרחפת על שמי הארץ כולה ואף על הגולה עקב יצירת בית חרושת לרבנים חדשים אשר לא שערום אבותינו'.⁵⁴ בתגובה על הכתבה שלחו מייסדי המדרשה מכתב אל מערכת 'המודיע' ובו ההבהרות שנמסרו במכתב אל הרבנות הראשית באשר לאופי המוסד, כולל הקביעה כי 'ניהול המוסד יהיה בידי גוף ציבורי עצמאי המתארגן לשם כך ולא בידי משרד הדתות'.⁵⁵

ב-3 בפברואר 1956 התכנסו בביתו של הרב י"ז סולוביצ'יק ראשי הישיבות המובילות בירושלים, דב ויידנפלד מטשבין, אליעזר יהודה פינקל מישיבת מיר, עקיבא סופר מישיבת פרשבורג, יחזקאל סרנא מישיבת חברון ויחזקאל אברמסקי מישיבת סלובודקה שבבני-ברק, במטרה לסכל את הקמתה של המדרשה לרבנים. הפגישה התקיימה שלושה ימים לפני הכינוס המתוכנן של מועצת הרבנות הראשית לדיון בעניין המדרשה ומטרתה הייתה ללחוץ על מועצת הרבנות הראשית לסרב להקמת המדרשה. בסיום הפגישה הוציאו המשתתפים מכתב מחאה ובו תקפו את הדגם המוסדי של בתי

52 ורהפטיג אל הרבנות הראשית לישראל, ז' בשבט תשט"ז, גה"מ.

53 כהן (לעיל, הערה 20), עמ' 93-104.

54 אחר הרבנים, 'עד אנה לא תשקוטי?!', המודיע, י"ז בשבט תשט"ז.

55 עציין אל מערכת 'המודיע', כ"א בשבט תשט"ז, גה"מ.

מדרש לרבנים, ש'נאסרו אז בשעתם על ידי גדולי הדורות ההם, והנסיון הראה בעליל עד כמה קלוקלו והחריבו המוסדות האלה את בית ישראל בכל הנוגע לתורה וליהדות'. שלא כמו הרב גרודז'נסקי בשעתו, שהכיר בחשיבותו של בית המדרש האורתודוקסי שבברלין ליהדות גרמניה, הכפישו הרבנים עתה את כל בתי המדרש לרבנים ובוגריהם לדורותיהם ללא יוצא מן הכלל. מנגד טענו שבוגרי ישיבות הם היחידים שיכולים לכהן כרבנים:

עצם הקמת מוסד, שתכליתו להכשיר רבנים בישראל – פסול הוא, ומופרך בעיקרו, והוא קטב מרירי בגופה של היהדות. רק אלה שלמדו בישיבות והשתרשו מנעוריהם בתורה וביראת שמים והמיתו את עצמם באהלה של תורה, בעסקם והוגם בה בגבורה מבלי לבקש תכלית – מהם שיצאו גדולי הדורות, רבנים גאוניים ומורי הוראה והם היו לפאר ולברכה בישראל גם במילי דעלמא [בענייני העולם], בהנהגת קהלותיהם כראוי אשר בהם ישראל יתפאר. כך היתה דרך הרבנות בישראל וכך היא תשאר בע"ה [בעזרת השם] עד ביאת גוא"צ ב"ב [גואל צדקנו במהרה בימינו]. ומבלי למוד התורה ועמלה כראוי בכל כוחם ומעינם א"א [אי אפשר] בשום אופן שיצאו מהם רבנים ראויים להוראה ולנהל את קהלותיהם על טהרת הקודש.⁵⁶

הרבנים הללו, כרב גרודז'נסקי בשעתו, דגלו בעליונות דגם הישיבה הליטאית ושללו את דרכי ההתמודדות של הנאראורתודוקסייה עם המודרנה. הם סירבו בתוקף להכנסת מקצועות חדשים כמקרא, מחשבת ישראל ותולדות ישראל לתכנית הלימודים הישיבתית ודרשו להתרכז ככל האפשר בלימוד התלמוד ומפרשיו. למעט הרב אברמסקי, שכיהן שנים רבות כרב בלונדון, כולם הגיעו לארץ-ישראל היישר מקהילותיהם במזרח אירופה, בלא תקופת מעבר ממשית בקהילות יהודיות במערב.

בתגובה על מכתב המחאה שלחה מועצת הרבנות הראשית אל הרבנים הללו את מכתב ההבהרה של ורהפטיג מה-20 בינואר⁵⁷ ודחתה את ההחלטה בעניין המדרשה לרבנים. ההתחשבות של הרבנות הראשית בדעתם של גדולי תורה חרדים לא הייתה חדשה, והיא באה לידי ביטוי כבר במיתון תוקפו החגיגי-ההלכתי של יום העצמאות וכאי תמיכתה בשירות הלאומי של בנות דתיות.⁵⁸ דברי ההבהרה של ורהפטיג לא סיפקו את הרבנים החרדים, וכשבועיים לאחר מכן שלחו אל הרבנות הראשית מכתב מחאה נוסף, חזרו בו על התנגדותם והוסיפו כי יש 'להתנגד בכל תוקף ועוז, שמשרד הדתות והסוכנות יתעסקו ביסוד והקמת ישיבות והנהלתן'.⁵⁹

ממדרשה לרבנים לישיבה לגולה

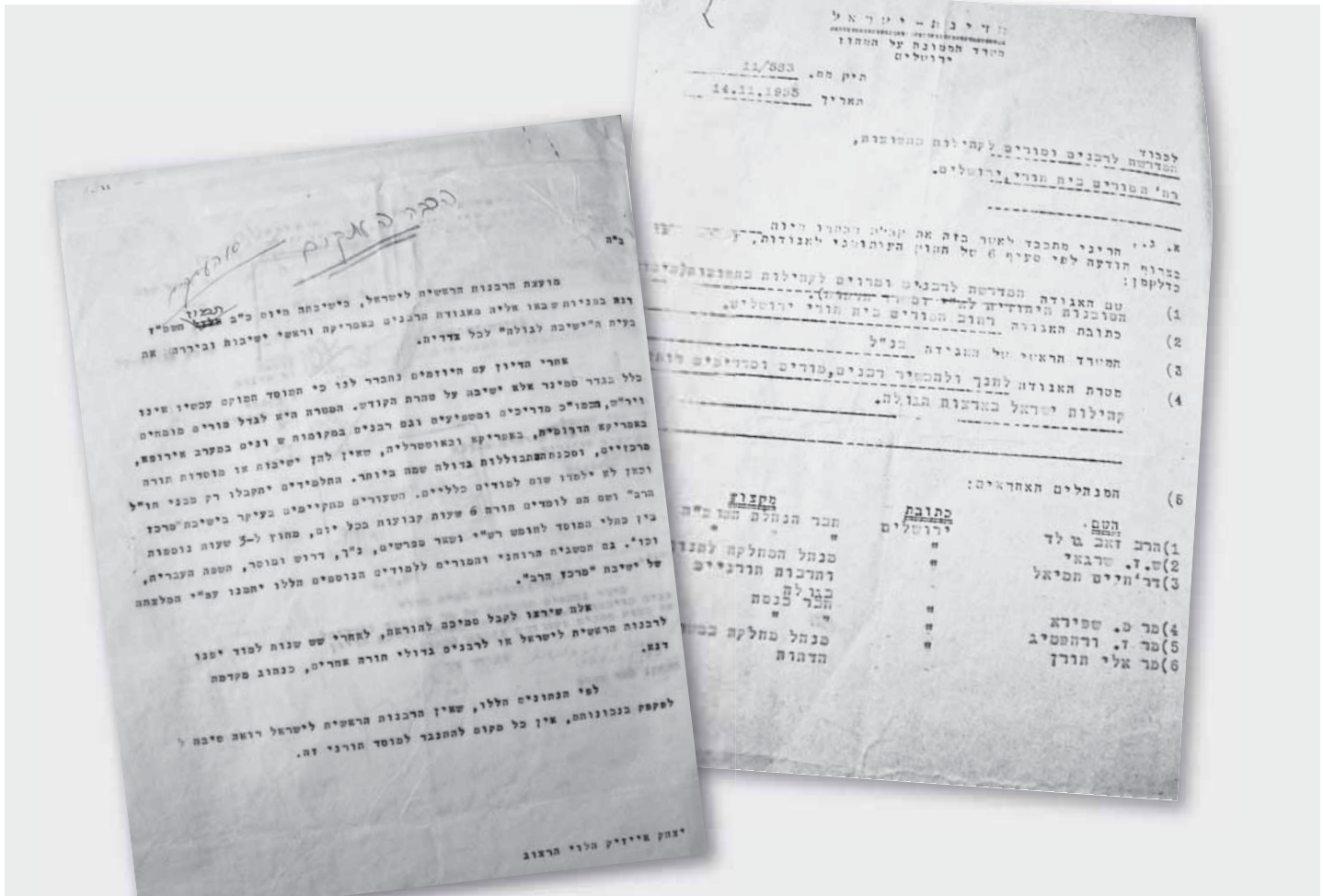
ההרשמה לבית המדרש לא עלתה יפה והסתכמה בשנת תשט"ז בחמישה תלמידים: חיים פלייסהאור (פלס) ורוד ישראלס מהולנד, צבי הוכברג מצרפת, יהושע צוקרמן מבלגיה ורוד רוגוס מדרום-אפריקה. התלמידים הגיעו כבר בחודשי החורף, לפני הפתיחה הרשמית של בית המדרש, והשתלבו

56 'מחאה נמרצת נגד הכוונה להקים מדרשה להכשרת רבנים בא"י, כ"א שבט תשט"ז', ש' מלר (עורך), אגרות מרן רי"ז הלוי, ירושלים תשס"ח, עמ' 463.

57 ראו לעיל, הערה 52.

58 ראו על כך: ש' כץ, 'הרבנות הראשית ויום העצמאות', ורהפטיג (לעיל, הערה 51), ב, עמ' 836-842; כהן (לעיל, הערה 20), עמ' 107-109; מ' אונא, ברכים נפרדות: המפלגות הדתיות בישראל, ירושלים תשמ"ג, עמ' 272-280.

59 'מחאה נמרצת נגד הכוונה להקים מדרשה להכשרת רבנים בא"י, ד' באדר תשט"ז', מלר (לעיל, הערה 56), עמ' 465.

לפי שעה בישיבת 'מרכז הרב' שכירושלים. תלמידים מישראל שהתדפקו על דלתי המוסד וביקשו ללמוד בו, נדחו בנימוס. אחת הסיבות למיעוט הנרשמים הייתה חוסר שיתוף הפעולה של מנהיגי הקהילות באירופה, בייחוד בהולנד, בצרפת ובאיטליה, ארצות שהיה בהן מוסד מקומי להכשרת רבנים, אם כי בהולנד ובאיטליה המוסדות הללו כבר כמעט לא הכשירו רבנים באותה העת. בבית המדרש לרבנים (Collegio Rabbinico Italiano) בטורינו למדו בשנת 1955 רק שניים או שלושה תלמידים שהתכוונו להיות רבנים, ובבית המדרש לרבנים (Ecole Rabbinique) בפרזיז למדו באותה שנה שנים-עשר תלמידים, שרובם היו מצפון אפריקה והתכוונו לחזור לקהילותיהם לאחר תום הלימודים.⁶⁰ כך למשל כתב חמיאל על תגובת רקטור בית המדרש לרבנים באמסטרדם ורב העיר

מסמך היסוד של המדרשה ומכתב הסכמת הרבנים הראשיים

60 R. Berg, 'La Pratique du Judaïsme en France', Yod, 21 (1985), p. 85 רבני לפרופ' דוד ויינברג, שהפנה אותי למקור זה.

אהרון שוסטר:⁶¹ 'הרב שוסטר התקיף את המדרשה וטען שאין להעלות על הדעת שבמשך 5-6 שנים אפשר להשיג סמיכה לרבנות (טענה בלתי מבוססת)'.⁶² הוא הוסיף שלצד שני התלמידים שבאו מהולנד למדרשה, שבעת התלמידים ההולנדים האחרים שרוצים ללמוד בישראל, ילמדו בישיבת 'קול תורה' בירושלים, שהוקמה עבור יוצאי גרמניה. במכתב רשמי של חבר הנאמנים של בית המדרש לרבנים באמסטרדם הודיעו היושב ראש פרופ' יצחק קיש והמוזכר שמואל אייזנמן שלא יוכלו לתמוך במוסד הירושלמי, מפני שכספי בית המדרש נחוצים להם לפרויקטים פנימיים של המוסד ההולנדי.⁶³ גם הרב הראשי של צרפת, יעקב קפלן, הודיע כי אף שאינו מתנגד לרעיון 'הוא לא יתמוך בו, מכיון שהם חייבים לדאוג קודם לבהמ"ד שלהם'.⁶⁴ במכתבו אל דה פריס היצר תורן, שליח המדרשה לארצות אירופה, על כך 'שהרבה רבנים ראשיים שהם חברי המזרחי מתנגדים לתכניתנו מטעמים כספיים, כי ניהול הסמינריונים במקומותיהם מכניס להם תוספת משכורת שאינם מוכנים לותר עליה'.⁶⁵ סיבה נוספת למיעוט הנרשמים למדרשה הייתה שלא נמצא למוסד מנהל שיהיה אחראי לפן התוכני-החינוכי. גם הניסיון לגייס את סניפי 'בני עקיבא' בעולם לשכנע את בוגריהם להצטרף למדרשה לרבנים, לא עלה יפה.⁶⁶

עקב הכישלון ברישום התלמידים וההתנגדות העזה מצד חוגים רבניים למוסד נעשו שינויים בתכנית המקורית. שם המוסד שונה מ'מדרשה לרבנים ומורים לקהילות בתפוצות' ל'ישיבה לגולה',⁶⁷ והוחלט שלעת עתה אין הצדקה לקיים תכנית עצמאית מלאה ועל כן יש לשתף פעולה עם ישיבת 'מרכז הרב' בסדרי הלימודים של תלמידי המוסד. לבחירה של חברי האגודה בישיבת 'מרכז הרב' היו מספר סיבות: קרבת הישיבה, ששכנה ברחוב הרב קוק, לבניין המוסד ברחוב הטורים, העובדה שחמשת התלמידים שנרשמו למוסד כבר החלו ללמוד בישיבה והפופולריות של תורת הרב קוק בקרב הנוער הדתי הצינוני באירופה.⁶⁸ ראש ישיבת 'מרכז הרב', הרב צבי יהודה קוק, שהתמנה לתפקיד בשנת 1952, ראה בכך הזדמנות לקדם את הישיבה מבחינה כלכלית ולהגדיל את מספר התלמידים, מהלך שהשתלב בפעילותו לגיוס תלמידים בקרב בוגרי תנועת 'בני עקיבא' ובייחוד מבוגרי ישיבת כפר-הרא"ה.

ביוני 1956 נחתם זיכרון דברים בין 'אגודת המדרשה לרבנים ומורים לקהילות בתפוצות' לבין ישיבת 'מרכז הרב'. הוסכם בו שהתלמידים ילמדו בישיבת 'מרכז הרב' שש שנים, שש שעות ביום,

61 המוסמך האחרון של בית המדרש לרבנים באמסטרדם לפני גירוש יהודי הולנד בתקופת השואה. בשנים 1954-1972 היה רקטור בית המדרש לרבנים באמסטרדם, רב העיר ויושב ראש ועד רבני הולנד. בשנת 1972 עלה לישראל והתגורר בירושלים.

62 מצוטט במכתבו של עשהאל אל ורהפטיג, כ"ו באב תשט"ז, גה"מ.

63 קיש ואייזנמן אל תורן, ח' באדר תשט"ז, גה"מ. תודתי נתונה לפרופ' דן מכמן על תרגום מסמך זה.

64 צ' מושקוביץ אל תורן, ז' בשבט תשט"ז, גה"מ.

65 תורן אל דה פריס, כ"ה באדר תשט"ז, גה"מ.

66 י' שפירא אל ההנהלות הארציות של 'בני עקיבא', י"ח באב תשט"ז, גה"מ.

67 מאוחר יותר, באוקטובר 1956, שונה שם האגודה באופן רשמי, בהחלטת חברי ההנהלה שלה, ל'אגודת מרכז התורה לתפוצות'.

68 חמיאל כתב ב-31 ביולי 1956 (לעיל, הערה 62) על שלושה תלמידים מצרפת המועמדים ללמוד במדרשה וציין כי הם מתלהבים ('ע"פ דרכם) מהתכנית שהמדרשה היא עם מרכז הרב. הם מחשיבים מאוד את הרב קוק ואת תורתו. כל ביקורים בארץ הוא כדי לשמוע אותו'.

גמרא והלכה (בשנתיים הראשונות – גמרא, בשנה השלישית והרביעית – גמרא והלכה, ובשנתיים האחרונות – הלכה והוראה (פסיקה למעשה)). בשאר השעות ילמדו בבניין המדרשה תנ"ך, עברית,

תולדות ישראל, מחשבת ישראל, מוסר ותורת הנאום והדרשה. כן הוסכם כי 'הבחורים יראי ה', אשר יהיו ראויים בתור תלמידי חכמים אחרי 6 שנות לימוד, לקבל סמיכה להוראה, יוסמכו ע"י הרבנות הראשית לארץ ישראל, ורבנים גדולי תורה, כמנהג מקדמא

דנא'.⁶⁹ בזיכרון הדברים שנחתם בסוף ספטמבר הורחב שיתוף הפעולה והוסכם כי גם שאר המקצועות (תנ"ך עם מפרשים, מחשבת ישראל⁷⁰ וכו') יילמדו בישיבת 'מרכז הרב', שלוש שעות ביום, וכי הרב קוק יהיה אחראי לגיבוש התכנית ולמדרוך של קבוצת התלמידים מחו"ל, 'בהתייעצות עם תת שר הדתות ד"ר זרח ורהפטיג ועם הרב בצלאל כהן והרב א"י ברומברג מהמרכז העולמי של המזרחי והפמ"ז והופועל המזרחי'.⁷¹

תועלת אחת צמחה משיתוף הפעולה עם ישיבת 'מרכז הרב': ב"1 ביולי 1956 החליטה מועצת הרבנות הראשית לישראל בראשות הרב יצחק הרצוג לאשר את תכנית הלימודים של הישיבה לגולה' לפי הנתונים שנמסרו לה במכתבו של ורהפטיג מינואר באותה שנה⁷² ובמכתב נוסף שלו מיוני באותה שנה שבו פורט ההסכם לשיתוף פעולה עם ישיבת

'מרכז הרב'.⁷³ הרב ראובן כץ היה המתנגד היחיד לתכנית, מכיוון שלא התקבלה דרישתו שהתלמידים מחו"ל יוכלו ללמוד גם בישיבות אחרות ולא רק בישיבת 'מרכז הרב'.⁷⁴

69 זיכרון דברים בין הרב צ"י קוק מהנהלת ישיבת 'מרכז הרב' למר ז' ורהפטיג, סגן שר הדתות, ראש חודש תמוז תשט"ז, גה"מ.

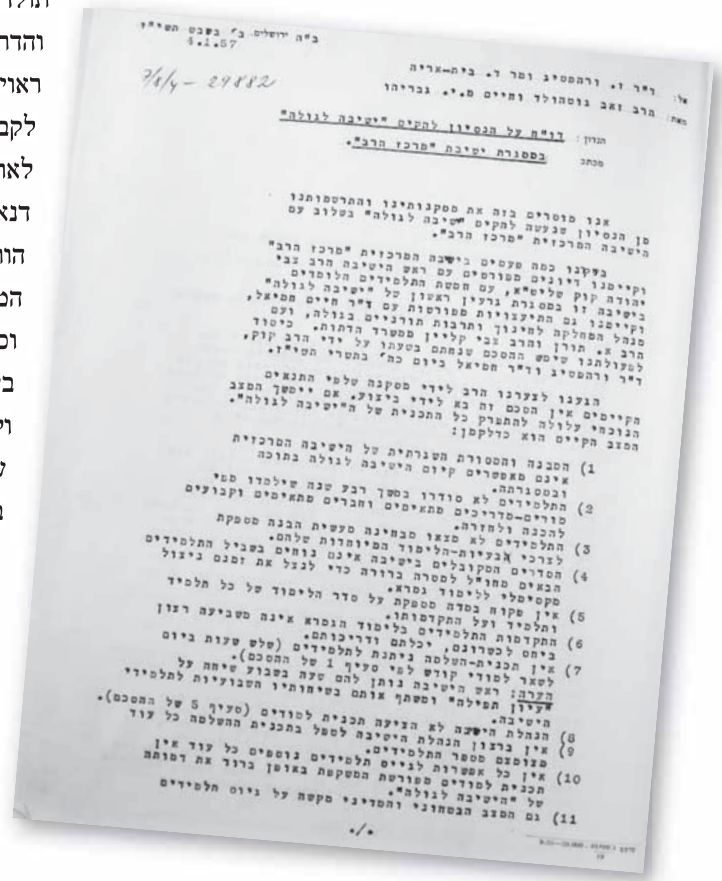
70 התכנית המפורטת במחשבת ישראל כללה את הספרים 'שמונה פרקים' לרמב"ם, 'חובות הלבבות', 'כוזרי', 'עיקרים', ספרי מהר"ל, 'מסילת ישרים', פרקים מ'נפש החיים' לר' חיים מוולוז'ין ומספר 'התניא' לר' שניאור זלמן מלאדי וכתבי הראי"ה קוק.

71 זיכרון דברים מישיבת הנהלת אגודת הישיבה לגולה, כ"ה בתשרי תשי"ז, גה"מ.

72 ראו לעיל, הערה 52.

73 ורהפטיג אל הרבנות הראשית לישראל, י"ט בתמוז תשט"ז, גה"מ. במכתב זה הציע ורהפטיג לרב הרצוג את תפקיד נשיא האגודה.

74 מכתב מועצת הרבנות הראשית בעניין בעיית הישיבה לגולה, כ"ד בתמוז תשט"ז, גה"מ.

דו"ח על הניסיון להקים 'ישיבה לגולה' במסגרת ישיבת 'מרכז הרב'

ראשי המדרשה ביקשו לשתף פעולה גם עם אוניברסיטת ישיבה בניו-יורק ולפתוח עבור תלמידי הרבנות של המוסד האמריקני תכנית לימודים של שנה אחת בירושלים.⁷⁵ במכתבים אל נשיא אוניברסיטת ישיבה הרב שמואל בלקין ואל ראש ישיבת ר' יצחק אלחנן הרב יוסף דב סולוביצ'יק ניסה ורהפטיג לשכנע אותם לאמץ את הרעיון החדש וטען כי הדבר יסייע למאבקה של האורתודוקסייה בארצות-הברית בזרם הקונסרוטיבי ובזרם הרפורמי, שכבר פתחו תכנית לימודים של שנה אחת בישראל עבור פרחי הרבנות שלהם.⁷⁶

מימוש שיתוף הפעולה עם ישיבת 'מרכז הרב' נתקל בקשיים כבר בשלבים הראשונים. תורן למשל טען כי התלמידים מחו"ל אינם מתאימים, מבחינת הכשרתם וגילם המבוגר, להשתלב בתכנית הלימודים של ישיבה בארץ-ישראל, ועל כן דרושה להם תכנית עצמאית גם בגמרא, לפחות לשנה אחת.⁷⁷ בסופו של דבר המפעל המשותף לא עלה יפה, ובמהלך שנת 1957 בוטל ההסכם בין הצדדים.

חברי האגודה טענו כי ישיבת 'מרכז הרב' לא נתנה פתרון להבדלי הרמות בין התלמידים מחו"ל ולא השכילה להשלים את הפער שבינם לבין תלמידי הישיבה. עוד טענו כי למעט שיעורים בתנ"ך ובמחשבת ישראל – שניתנו על ידי מורי הישיבה ותלמידיה, ולא על ידי מומחים מבחוץ – לא עמדה הישיבה בתכנית הלימודים המגוונת, שכללה מקצועות קודש נוסף על גמרא. כמו כן לא מונה מנחה מדריך שיטפל בצורכיהם המיוחדים של התלמידים שבאו מחו"ל. הרב קוק טען לעומת זאת כי האגודה לא עמדה בתנאי ההסכם, מפני ששלחה תלמידים מעטים ועל כן לא הייתה אפשרות לקיים עבורם קבוצות לימוד הומוגניות לפי רמות, והמספר

הרב צבי יהודה הכהן קוק (1891-1982), ראש ישיבת מרכז הרב

הקטן של תלמידים ש'כל אחד מהם הוא עולם בפני עצמו מבחינת ידיעותיו' לא אפשר בניית תכנית מתאימה עבורם. עוד טען כי על פי התכנית שהתווה, ושפורסמה בתקנון של הישיבה לגולה', לימודי ידיעת הארץ ותולדות ישראל היו אמורים להתחיל רק בשנה השנייה והשלישית בהתאמה, ולא בשנה הראשונה, שנועדה בעיקר ללימוד גמרא בתוספת שעות ספורות לתנ"ך ולמחשבת ישראל.⁷⁸ למעשה מעבר לטענות הללו היו בין חברי האגודה להנהלת הישיבה מאבקי שליטה, וכל צד רצה לעצב את תכנית הלימודים על פי דרכו והשקפתו. הרב קוק אף חשש שראשי 'המזרחי' משתמשים בו כדי להינצל מזעקות המתנגדים ולהכשיר את המוסד 'שנקרא פעם ברבים 'בית מדרש לרבנים'".⁷⁹

בקיץ 1957 נואשו חברי האגודה מקיום המוסד בירושלים במסגרת כלשהי, 'היות והקמת הישיבה לגולה (מדרשה לרבנים) בירושלים נתקלה בקשיים גדולים ובמאבק חמור מצד ראשי ישיבות, ובגלל הקשיים שנתקלו בקבלת ר"מ [ריש מתיבתא] מתאים'.⁸⁰ בסוף חודש מאי החליט הוועד המנהל של

75 פרוטוקול ישיבת הוועד המנהל של המדרשה, י"ד בסיוון תשט"ז, גה"מ.

76 ורהפטיג אל הרב ש' בלקין והרב י"ד סולוביצ'יק, י"ד בסיוון תשט"ז, גה"מ.

77 תורן אל ורהפטיג, כ"א באלול תשט"ז, גה"מ.

78 שני דו"חות על הניסיון להקים 'ישיבה לגולה' במסגרת ישיבת 'מרכז הרב', כ"ג בטבת וב' בשבט תשי"ז, גה"מ.

79 ש.ס.

80 זיכרון דברים מישיבת חברי אגודת הישיבה לגולה, ב' מנחם אב תשי"ז, גה"מ.

המדרשה להתחיל בהליכי פירוק האגודה.⁸¹ לאחר מכן הוחלט להעביר את התקציבים שנתו לכתנית להכשרת רבנים שתיפתח במסגרת ישיבת 'כרם ביבנה', שנוסדה רק שלוש שנים קודם לכן, בשנת 1954.⁸²

בתי מדרש אורתודוקסיים לרבנים – מבט השוואתי

כדי לברר מדוע נכשל הניסיון להקים בית מדרש לרבנים בירושלים אני מבקש להשוות בין ניסיון זה לבין הקמתם של בית המדרש לרבנים בברלין ואוניברסיטת ישיבה בניו-יורק.

בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה הייתה האורתודוקסיה בגרמניה במגננה מתמדת אל מול הזרמים הליברליים. ישיבות מסורתיות כבר לא היו בגרמניה זה כמה עשרות שנים. בשנת 1854 נפתח בברסלאו הסמינר היהודי התאולוגי, והוא הסמיך רבנים שרובם לא היו לרוחם של מנהיגי הציבור האורתודוקסי. בשנת 1872 הוקם בברלין מוסד ליברלי על-תיכוני ללימודי יהדות שהיה רדיקלי בהרבה מהסמינר בברסלאו. בנסיבות אלה חשו ראשי הציבור האורתודוקסי כי הכרחי להקים מוסד אורתודוקסי גבוה ללימודי יהדות ולהכשרה לרבנות שיתחרה במוסדות של הזרמים האחרים ויעצור את הסחף הליברלי.⁸³ בית המדרש האורתודוקסי לרבנים, עם כל חדשנותו, נתפס ככולם המוררנה, ועל כן התקבל על ידי חלקים נרחבים באורתודוקסיה, אם כי היו לו גם מתנגדים מועטים.

מייסד בית המדרש דאג להשיג תמיכה ציבורית רחבה ככל האפשר במוסד המתוכנן. הוא העמיד בראש המוסד קורטוריון, חבר נאמנים, שכלל חברים מברלין, מהמבורג, מפרנקפורט דמיין, מקרלסרוהה, מהלברשטט ומשוורין, וכך הובטח אופיו של בית המדרש כמוסד המשרת את הזרם האורתודוקסי בגרמניה ולא רק בברלין.⁸⁴

לכסוף, בראש בית המדרש לרבנים בברלין עמדה אישיות סמכותית שקיבלה עליה אחריות מלאה להקמתו ולניהולו על כל היבטיו. הרב הילדסהיימר הגה את רעיון הסמינר, בנה את תכנית הלימודים שלו, בחר את צוות המורים ועמד בראשו מפתחתו ועד פטירתו. הוא האמין ברעיון בית המדרש לרבנים והשקיע את כל מאודו בהקמתו ובהתפתחותו.

בהקמתה של אוניברסיטת ישיבה היו קווי דמיון רבים להקמת בית המדרש לרבנים בברלין. אחרי מלחמת העולם הראשונה הייתה האורתודוקסיה בארצות-הברית נתונה במגננה אל מול הזרמים הליברליים. לזרמים אלה כבר היו אז מוסדות גבוהים ללימודי יהדות ולהכשרת רבנים: היברו יוניון קולג' (Hebrew Union College) בסינסינטי של הזרם הרפורמי ובית המדרש לרבנים (Jewish Theological Seminary) בניו-יורק של הזרם הקונסרוטיבי.⁸⁵ בזרם האורתודוקסי עלתה באותה תקופה

81 פרוטוקול האספה הכללית של המועצה העליונה של המדרשה לרבנים, כ"ו באייר תשי"ז, גה"מ.

82 זיכרון דברים מישיבת חברי אגודת הישיבה לגולה, ב' מנחם אב תשי"ז, גה"מ.

83 מ' הילדסהיימר, 'כתבים בדבר יסוד בית המדרש לרבנים בברלין', המעין, יד, ב (תשל"ד), עמ' 18.

84 הילדסהיימר ואליאב (לעיל, הערה 10), עמ' 13-16.

85 על המוסדות הללו ראו: S.E. Karff (ed.), *Hebrew Union College: Jewish Institute of Religion at One Hundred Years*; C. Adler (ed.), *The Jewish Theological Seminary of America: Semi-Centennial Volume*, New Cincinnati 1976.

הדרישה שהצעירים ירכשו לא רק השכלה ישיבתית אלא גם השכלה כללית שתכשיר אותם להתמודד עם תנאי החיים באמריקה.

אשר לתמיכה הציבורית, הציבור האורתודוקסי בארצות-הברית התרכז ברובו באזור ניו-יורק, ובשנות העשרים של המאה העשרים לא הייתה התנגדות משמעותית מצד גורמים אורתודוקסיים ואולטרה-אורתודוקסיים לרעיון מכללת ישיבה.

גם בראש אוניברסיטת ישיבה עמדה אישיות שהתמסרה כל כולה למוסד. הרב דב רבל עיצב את דמותו של המוסד החדש ואת תכנית הלימודים בו, בחר את צוות המורים ועמד בראשו עד פטירתו. ברומה לרב הילדסהיימר הוא האמין ברעיון ועשה כל שביכולתו להגשימו.

המצב בישראל בשנות החמישים היה שונה לגמרי. אמנם הציבור החילוני היה הרוב במדינה, אך לזרם האורתודוקסי היה מונופול מוחלט על כל שירותי הדת, כולל הכשרת הרבנים, והרבנים הצעירים באו מקרב בוגרי הישיבות. היעדר תחרות עם מוסדות של זרמים אחרים גרם להיעדר מוטיווציה לחרוג מהדגם המסורתי. ויותר מכך, במציאות זו בית מדרש לרבנים נתפס כגורם מאיץ מודרנה ולא כגורם בולם.

מייסדי המדרשה לרבנים סמכו על כוחם הפוליטי ועל יכולתם להשיג תקציבים נכבדים למוסד, ולא התאמצו להשיג תמיכה ציבורית נרחבת, בייחוד לא בקרב הציבור החרדי, שחשד בכל סוג של חדשנות דתית, בוודאי מצד חוגי 'המזרחי' ו'הפועל המזרחי'. אפילו את תמיכת הרבנות הראשית, שהייתה ממונה על הכשרת רבנים ועל שיבוצם לתפקידים שונים, ביקשו מייסדי המדרשה רק לאחר שאגודת הרבנים האורתודוקסים של ארצות-הברית וקנדה עירבה אותה בסוגיה. נוסף על כך בפני מייסדי המדרשה עמד הצורך להשיג תמיכה מצד קהילות יהודיות במדינות אחרות, כל אחת ובעצמה שלה, דבר שלא נדרש ממייסדי בית המדרש לרבנים בברלין ואוניברסיטת ישיבה בניו-יורק, אף שלמוסד בברלין באו תלמידים גם מחוץ לגרמניה.

למדרשה גם לא היה מנהיג. לא הייתה דמות בעלת חזון ויכולת לעצב את המוסד, לבססו ולהנהיגו. הלכך התכניות השתנו לעתים קרובות, ולתלמידים פוטנציאליים לא הייתה כתובת ברורה ובטוחה לפנות אליה. בתהליך החיפוש אחר רב שיעמוד בראש המדרשה לרבנים לא הסתירו המייסדים את רצונם להשפיע גם בהמשך הדרך על אופי המוסד, דבר שלא הותיר לעומד בראשו מרחב תמרון מספק והיה בין הגורמים לסירוב לקבל את התפקיד. למשל מסיכום השיחה עם הרב ישראלי עולה כי בתור ראש המדרשה המיועד דרש להיות חבר מלא בוועד המנהל של המדרשה, ואילו המייסדים הציעו לו להשתתף רק בישיבות הוועד המנהל שיעסקו בתחומי פעולתו.⁸⁶

גם רעיון הקמתה של ישיבת 'כרם ביבנה', שהוקמה בשנת 1954 על ידי תנועת 'בני עקיבא' ובגיבוי 'המזרחי', קרם עור וגידים בדרג העסקנים, וגם בה יועד לראש הישיבה התפקיד של עיצוב תכנית הלימודים, והמייסדים התערכו בתחומים אידאולוגיים וחברתיים.⁸⁷ אלא שבניגוד לבית מדרש

York 1939; N.B. Cardin & D.W. Sikverman (eds.), *The Seminary at 100: Reflection on the Jewish Theological Seminary and the Conservative Movement*, New York 1988

86 סיכום שיחה עם הרב ישראלי (ללא ציון תאריך), גה"מ.

87 מ' ברילב ואחרים (עורכים), במשוך היובל: המישים שנות תנועת בני עקיבא בישראל, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 114.

לרבנים, מוסד השיבה עמד מעל כל מחלוקת בקרב הרבנים, והרב חיים יעקב גולדוויכט, ראש השיבה הראשון, יכול היה להתמודד עם ההתערבות של העסקנים. עם זאת הרב ישראלי ורבנים אחרים סירבו לעמוד בראש ישיבת 'כרם ביבנה'.

בעיה נוספת שרכזה לפתחה של המדרשה לרבנים הייתה הפערים הגדולים בין התלמידים הפוטנציאליים ברקע התורני ובידיעת העברית. לבעיה זו ניתן היה למצוא פתרונות אילו התקיימו התנאים האחרים והרישום היה מצליח. בבית המדרש לרבנים בברלין למשל פתרו בעיה דומה על ידי סידור הקבצות ללימוד תלמוד לפי רמת הידע של התלמידים.⁸⁸ ואילו בבית הספר הגבוה למדע היהדות בברלין ובסמינר לרבנים בווינה הקימו ברבות השנים מכינות שמטרתן הייתה להביא את תלמידי השנה הראשונה לרמה לימודית אחידה.⁸⁹

בסופו של דבר המנהיגים הדתיים של האורתודוקסיה הציונית בישראל, שצמחו בישיבות הליטאיות, דגלו בעליונות הדגם המוסדי של השיבה המסורתית, ולא ראו הכרח לסטות ממנו. גם אם אחדים מהם הכירו בתרומה של מוסד בית המדרש לרבנים בעבר ובחשיבותו לקהילות יהודיות באירופה בהווה, הם לא יצאו מגדרם כדי להתעמת עם המתנגדים. המנהיגים הפוליטיים, שהיו נחושים יותר להקים את המוסד החדש, לא יכלו להוביל לבד מהלך כזה – שהיה בעל משמעויות דתיות נכבדות – רק בתמיכה מועטה של רבנים מובילים. הכישלון היה אפוא צפוי ולא מפתיע.

88 זכרון מרדכי זאב ברידא, ירושלים תש"ך, עמ' 120-122.

89 E. Seidel, *Women Pioneers of Jewish Learning*, Berlin 2002, pp. 84-86